

3. ДАВО.-Ф. П.-136.-Оп. 27.- Спр.20.- 109 Арк.
4. ДАВО.-Ф. П.-136.-Оп. 27.- Спр.48.- 106 Арк.
5. ДАВО.-Ф. П.-136.-Оп. 27.- Спр.75.- 54 Арк.
6. ЦДАВО.-Ф. -348.-Оп. 3.- Спр.31.- 345 Арк.
7. ДАВО.-Ф. П.-136.-Оп. 27.- Спр.52.- 43 Арк.
8. ЦДАВО.-Ф. -348.-Оп. 14.- Спр.2539.- 152 Арк.
9. ДАВО.-Ф. П.-136.-Оп. 27.- Спр.23.- 143 Арк.
10. ДАВО.-Ф. Р.-2744.-Оп. 2.- Спр.7.- 234 Арк.
11. ДАВО.-Ф. Р.-2744.-Оп. 2.- Спр.96.- 115 Арк.
12. ЦДАВО.-Ф. -348.-Оп. 3.- Спр.149.- 248 Арк.

Мельник А.Б. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В СФЕРЕ МЕДИЦИНСКОГО И МАТЕРИАЛЬНО-БЫТОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ИНВАЛИДОВ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ В ПЕРВЫЕ ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ.

В предлагаемой статье на основе анализа архивных документов автор делает попытку показать уровень и качество медицинского и материально-бытового обслуживания инвалидов Отечественной войны в Винницкой области в первые послевоенные годы (1945-1949 гг).

Ключевые слова: инвалид Отечественной войны, социальное обеспечение, материально-бытовое обслуживание, медицинская реабилитация.

Melnuk A.B. ACTIVITIES OF SOCIAL SECURITY IN MEDICAL, MATERIAL AND CONSUMER SERVICES DISABLED WORLD WAR II IN VINNYTSIA REGION IN THE EARLY POSTWAR YEARS.

In this work, based on analysis of archival documents the author attempts to show the level and quality of medical and logistical and community services disabled World War II in Vinnytsia region in the early postwar years (1945-1949).

Keywords: disabled World War II, social security, material and public services, medical rehabilitation.

УДК 314(477.44)»1940/1950»

І.М. Батурєва

**ЕТНОСОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ С. МУРАФА
ШАРГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 1940-1950-Х РР.**

В статті на основі вперше включеного в науковий обіг матеріалу характеризується етнічна, конфесійна, соціальна структура села Мурафа Шаргородського району Вінницької області в 1940 – 1950 – х рр.

Ключові слова: погосподарські книги, етнічний склад, міжетнічні відносини, соціальна структура.

У даній статті на основі вперше залученого до наукового обігу матеріалу висвітлено етнічну, конфесійну, соціальну, статеву-вікову структуру с. Мурафа Шаргородського р-ну на Вінниччині у 1940-50-х рр.

Предметом дослідження є погосподарські книги 1947-52 рр., які зберігаються в архіві Виконкому Мурафської сільської ради Вінницької області. Нажаль, у с. Мурафа, як і в більшості населених пунктів України, і Вінниччини зокрема, погосподарські книги більш раннього періоду були знищені під час Великої Вітчизняної війни I.

У цілому цифрові показники, наведені у даній публікації, ґрунтуються на даних 22 погосподарських книг за 1947-1949 та 1950-1952 рр. та 788 господарств. На жаль деякі з книг цього періоду загублені, що зумовлює можливу неточність кількісних даних жителів с.Мурафа.

Мурафа – це подільське село на Шаргородщині, яке лежить на берегах річок Мурафи і маленької Клекотинки (Клекотини). Село значне за площею, досить умовно поділяється на шість окремих частин: власне Мурафа (містечко), Клекотина (колись – Нова Мурафа), Заяцівка (Заячівка – передмістя), Гільківка, Слобода-Мурафська і Травна. Кожна з частин має

.....
свою особливу назву, відрізняється за часом розселення та етнічним складом жителів, представлена українцями, поляками та євреями, останні з яких сьогодні вже не проживають у даному населеному пункті.

У погосподарських же книгах повоєнного періоду населення с. Мурафа (сільська рада якої включала на досліджуваний період села Травну, Стару Мурафу та містечко Мурафу) було репрезентоване лише двома етносами – українцями та євреями. Відповідно за досліджуваний період проаналізовано 788 домогосподарств, з яких 701 – українських, решта – 87 єврейських. При цьому кількість членів українських родин, що проживали в одному домогосподарстві, в середньому складалася з двох-трьох поколінь і дорівнювала 4-5 осіб, серед єврейського населення кількість осіб одного домогосподарства сягала 8-9 осіб, з чого можна судити про форми сім'ї та етнічні норми народжуваності в кожного з етносів.

Щодо польської етнічної групи, то у погосподарських книгах 1947-1952 рр. є інформація лише про єдиного чоловіка-поляка (Вершковського Деонісія Степановича). Якщо ж взяти до уваги історичні факти, що колись тут проживали поляки, то аналіз антропонімії села це підтверджує. Свідченням цьому є велика кількість прізвищ та імен польського походження у с. Мурафа, але у погосподарських книгах вони зафіксовані як українці. Проживали (і проживають сьогодні) вони переважно у таких частинах села як Травна, Стара Мурафа. Для прикладу наводимо тільки осіб – голів господарств 2: Травнянський Петро Адамов, Травнянська Франя Миколаївна, Шпак Адам Франків, Шпак Юзик Луків, Навроцька Франка Казьміровна, Байдацький Микола Бартків, Бернацький Віктор Миколайович, Крушеніцький Станіслав, Галинський Александр Єфимович, Вершковський Роман Деонісович тощо. Це може бути пояснене національною політикою комуністичної адміністрації УРСР щодо національних меншин республіки й поляків зокрема³.

Щодо статево-вікової характеристики села, то у всіх вікових категоріях, а особливо серед людей старшого віку простежується тенденція до кількісної переваги жінок, що можна пояснити наслідками війни. Отож, головною господарською силою у післявоєнному селі стала жінка. Цьому підтвердженням є також погосподарські книги, де у більшій частині господарств за 1947-1952 рр. головою двору записували жінку, навіть при тому, якщо у господарстві проживав чоловік – вже працюючий, дорослий син чи зять, чи старий батько. На плечі жінки лягла робота у полі, на фермі і вдома.

Важливим показником міжетнічних відносин у селі є шлюби. Через те, що архіви РАГС у закритими і доступ до них обмежений законом про зберігання юридичної таємниці, то погосподарські книги – практично єдине достовірне й доступне джерело інформації про міжетнічні шлюби.

Ми брали до уваги тільки родини з обома батьками. За даними погосподарських книг 1947-49 рр. більшість шлюбів були однонаціональними. Головне питання, яке варто розглянути це шлюби між «українцями-православними» та «українцями-католиками», останні з яких є нащадками поляків або спольщених українців. Щодо погосподарських книг, то оскільки у них не фіксувалася конфесійна приналежність, а за національністю і перші, і другі записувалися українцями, знайти відповідь про існування таких шлюбів можна, проаналізувавши антропонімію. Місцеві жителі стверджують, що у довоєнний період таких шлюбів не було, або принаймні вони заборонялися та осуджувалися громадською думкою. Нам вдалося виявити лише окремі випадки таких шлюбів у повоєнний період. Навіть сьогодні справжнім каменем спотикання, який розділяє українське населення на православних і католиків, є перехресний шлюб – між католиком і православною. За свідченнями місцевих жителів стосунки між православними та католиками доброзичливі, але таких шлюбів намагаються уникати. Якщо ж вони є, то ця нова одиниця суспільства або виїжджає з села, або розлучається. Більшість таких шлюбів розпадається не тільки по релігійній причині, а й по причині суспільної думки. Бувають випадки пізніших сварок батьків наречених між собою, що теж зумовлює розлучення⁴.

Шлюби між українцями та євреями не були зафіксовані ні в документах, ні зі свідчень інформаторів. Більше того, явище, яке можна зараз спостерігати у с. Мурафа, відображає проживання християн та іудеїв досить відокремленими, релятивно замкненими громадами. Так, центральна частина Мурафи, де проживали євреї, сьогодні є пустою, єврейські будинки закинуті, розвалені, вся територія поросла бур'янами – і це поряд з тим, що населення села щорічно зростає, освоюються і заселяються нові землі, а центр села в цей же час пустує. Лише

.....
два єврейські будинки є жилими, де проживають українці, але вже важко пізнати у них тип єврейського житла: вони частково перебудовані, закриті і заklenі їхні колишні галереї.

Таким чином, у 1940-50 рр. шлюбні відносини були досить традиційними, родини створювалися в основному в межах своєї етнічної групи.

Рівень освіти також є важливою характеристикою стану етнічної громади. При дослідженні цього показника ми враховували осіб, які вже досягли 1949р. 17 років. У процесі аналізу було виділено декілька загальноосвітніх рівнів: «неграмотний», «читає, пише», «початкова освіта», «неповна загальна», «середня», «середньо-технічна», «вища». У цілому в селі переважали мешканці, які вміють читати та писати, всі переважно народжені після 1900 р. Народжені у ХІХ ст. як правило були неграмотні. Особи, що мали «початкову освіту», народилися у 1920-30хх рр., а також діти, які продовжували навчання у досліджуваній період. Найменше було мешканців з вищою освітою і з середньо-технічною освітою (по кілька десятків осіб, але серед них жодного українця). Чоловіки в цілому були більш освіченими за жінок. Як і більшість у цей період особи на керівних посадах, навіть голови колгоспів у Мурафі мали, як правило, початкову, у кращому випадку – середню освіту, чимало було серед них інвалідів, яких не призвали в армію, або людей похилого віку. Проте, наведені показники є середньостатистичними. Якщо проаналізувати рівень освіти за кожною етнічною групою окремо, то виявляться значні відмінності між ними. Варто зауважити, що найкращий освітній рівень мали мурафчани-євреї. Велика кількість їх мали середню, середньо-технічну та вищу освіту. Діти євреїв навчалися у школі, а також, на відміну від дітей українців, ставали студентами середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, навчалися переважно у Вінниці, Києві, Львові, Станіславі тощо.

За архівними матеріалами с.Мурафа Шаргородського р-ну вдалося проаналізувати повоєнний економічний стан домогосподарств та соціальне становище населення. По с. Мурафа були зафіксовані – два колгоспи («Іскра», «8 Березня»), що підпорядковувалися Старо-Мурафській сільській раді (с.Стара Мурафа та с.Травна), а також діяла Мурафська національна рада (містечко Мурафа), де функціонував національний «Мурафський» колгосп (артілі євреїв). Працювали також кар'єр, торф'яне підприємство, МТС, лікарня, школа, маслозавод, плодоягідний завод (з 1950 р.), місцеве населення було задіяне на цукрових заводах у сусідніх селах Соснівка і Дербчин тощо. Щодо кількісних показників, то зрозуміло, що найбільша кількість населення була працівниками двох місцевих колгоспів, а з 1950-х р. – радгоспу. Близько двох десятків осіб працювали на місцевому торф'яному підприємстві, приблизно стільки ж були робітниками цукрових заводів та кам'яного кар'єру у Слободі Мурафській.

На початку 50-х рр. у Мурафі були об'єднані колгоспи «Іскра» та ім.8 Березня у радгосп імені Жданова. Цікаво, що у 1947-49 рр. поряд з 588 дворами колгоспників було 22 господарства одноосібників, але більшість з них стали у 1952 р. членами місцевого радгоспу. Характерним є й те, що всі одноосібники проживали у с.Травна, а велика кількість селян з Травної увійшла в колгосп пізніше за інших. Як стверджують мурафчани сьогодні, жителі Травної одними з перших вийшли з колгоспу у 1990-х рр. та вимагали роздати їхні паї.

Щодо єврейського населення Мурафи, то частина їх входила у національний «Мурафський» колгосп. Серед найпоширеніших ремісничих занять у єврейських артілях зафіксовані такі як: «кузнец», «сапожник», «портной», «шапошник», «жестянщик», «столяр», «сандальщик», «парикмахер», «конфетчик» і т.д. Лише кілька осіб працювали в українських колгоспах, але на посадах агронома, рахівника, комірника, контролера тощо. Серед жінок-єврейок с.Мурафа найбільшу частку склали вчителі і медсестри. Велика кількість євреїв була також держслужбовцями: голова сільради (Ойфман Михаїл Ефимович, Фудим Йегуда Шлемович), секретар сільської ради (Речистер Фрейда Мееровна), бухгалтер (Рикус Григорій Йосипович, Вакс Ефим Йосипович), завбуфетом (Кипнис Шика Мошковна), завбібліотекою (Зальцер Хана Мойсейовна), голова сільпо (Гольдинг Йосиф Якович), заготівельник сільпо (Беккер Ідемеер Гершкович), завідувач ковбасної (Воровник Арон Шепселевич), заготувач «союзколгосп» (Ойфман Хаїм Лейбович), комірник (Гасс Меер Хаїмович), базарком (Перельмутер Борис Григорович), завдитсадком (Гехман Fiда Григоровна), заврайпромкомбінату (Щигель Мотя Йосифович) тощо 5.

Щодо земельних наділів, то лише євреї, які працювали в артілях, мали до 15-20 соток землі, решта єврейських господарств обмежувалися 2-3 сотими. На присадибних ділянках

.....
вирощували городину, особливо велику кількість квасолі та кукурудзи. Домашніх тварин майже не тримали, лише у декількох господарствах були корова та поросся. Це пояснюється переважно соціальним статусом євреїв як державних службовців, сільської інтелігенції та ремісників.

Із досліджених домогосподарств українців майже всі у післявоєнний період мали у приватній власності землю. Лише близько десятка дворів українців були безземельними (всі одноосібники), а інші одноосібники мали по 15-22 сотки землі. Решта населення – колгоспники – мали у власному розпорядженні до 50-60 соток. В більшості господарств із середньою величиною присадибної ділянки (30 соток) вирощували картоплю та городні рослини, у великих землегосподарствах вирощували ще й зернові культури – жито, ячмінь, просо, коноплі, кукурудза, а також використовували частину угідь під сінокіс та сад.

У повоєнні роки садівництво ще не отримало масового поширення. І хоча селяни вирощували вишні, сливи, яблука, груші, проте лише 6 % домогосподарств мали по 5-10 дерев, а в переважній більшості – це 1-3 дерева.

Щодо осель мурафчан, то більшість родин мешкали у хатах, збудованих до 1918 р. (58%). У колгоспах не вистачало коней і волів, тому замість них часто як тяглову силу використовували корів. Характерною ознакою приватних господарств була взагалі відсутність будь-якої тягової сили (лише дві сім'ї мали по коню), близько половини господарств у 1947-49 рр. мали корову, протягом 1950-52 рр. у переважній більшості господарств характерна була наявність однієї корови, іноді – ще й телиці. Лише ¼ господарств тримали поросся. Щодо інших тварин, то, як правило, ті родини, які не мали корову, утримували козу. Бджільництво також не було поширеним – кілька осіб на все село мали невеличкі пасікиб.

Отож, як бачимо, становище в цілому залишалось складним, українські селяни жили бідно, були обкладені різноманітними податками. Зберігалися встановлені ще до війни обмеження щодо пересування колгоспників, що вплинуло на міграційні процеси мурафчан. Українці на відміну від євреїв не мали дозволу навчати своїх дітей у містах, тому останні ставали колгоспниками. Лише кілька родин українців у зв'язку з сімейними обставинами змінили місце проживання на сусідні села, і близько двадцяти родин виїхали на Донбас, який у післявоєнний час почав активно розвиватися.

Отже, аналіз погосподарських книг дає підстави стверджувати, що вони дозволяють об'єктивно охарактеризувати соціальну та етнічну структуру населеного пункту, зробити висновок щодо економічної, освітньої та культурно-релігійної ситуації повоєнного подільського села.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарьова І., Матвійко І., Етнодемографічна та етносоціальна характеристика греків Приазов'я (на прикладі дослідження погосподарських книг с. Мангуш 1947-1949 рр.) // Історія. - № 1 (67) січень-лютий 2005; Арабаджи С.С. Етнодемографічна ситуація в селищі Старий Кримза матеріалами по господарських книг 1941 року // Маріупольський державний гуманітарний університет: Історичний факультет: V Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених «Українська державність: історія і сучасність». - 28 листопада, 2008;
2. Виконком Жданівської сільської ради депутатів трудящих Шаргородського району, Вінницької обл. – Арх. №19. – Том 2. Погосподарська книга на 1947-49 роки. – №45/30;
3. Єременко Т.І. Польське національне питання в Україні в 20-ті роки // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. праць / Ін-т історії України АН України; Редкол.: С.В. Віднянський (відп. ред.) та ін. – К., 1993. – Вип.3. – С. 87-96. та ін.;
4. Записано автором від Партеки С.В., жителя с.Мурафа Шаргородського р-ну Вінницької обл. 14 липня 2009 р.;
5. Виконком Жданівської сільської ради депутатів трудящих Шаргородського району, Вінницької обл. – Арх. №21. – Том 3. Погосподарська книга на 1950-52 рр.;
6. Виконком Жданівської сільської ради депутатів трудящих Шаргородського району, Вінницької обл. – Арх. №19. – Том 3. Погосподарська книга на 1947-49 рр. – №№ 26/11, 19/4, 21/6, 28/13.

Батирева И.М. ЭТНОСОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА НАСЕЛЕНИЯ С. МУРАФА ШАРГОРОДСКОГО Р-НУ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ 1940-1950-Х ГГ.

В данной статье на основе впервые включенного в научный обиход материала характеризуется этническая, конфессиональная, социальная структура с.Мурафа Шаргородского р-на на Винниччине в 1940-50-х гг.

.....
Ключевые слова: похозяйственные книги, этнический состав, межэтнические отношения, социальная структура.

Batureva I.M. ETNOSOCIAL STRUCTURE OF POPULATION OF С. МУРАФА ШАРГОРОДСЬКОГО ТО Р-НУ OF VINNYTSYA AREA OF 1940-1950.

The article deals with the ethnic, confessional, social, gender and age structure of the village Murafa, Sharhorod district, Vinnytsia region in the 1940-1950s, on basis of the materials which are included in scientific usage for the first time.

Key words: business books, ethnic group, cross-cultural interrelation, social structure.

УДК 314(477.44)»

О.П. Жаровська

ШКІЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО ВІННИЧЧИНИ В РОКИ «ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ»

У статті висвітлюються стан та розвиток шкільного краєзнавства на Вінниччині в період «хрущовської відлиги».

Ключові слова: поділлязнавство, шкільне краєзнавство, ідейно-політичне виховання учнівської молоді.

Двадцять років незалежна суверенна Україна веде відлік своєї нової історії, наполегливо крокує у майбутнє з прагненням посісти гідне місце в європейській і світовій спільноті. Розбудовуючи власну державу, ми глибоко усвідомлюємо, що поруч із створенням міцної, динамічної економіки має йти піднесення національної самосвідомості, відродження духовності й культури. Виняткова роль у розв'язанні цього завдання належить краєзнавству, яке з раннього дитинства зв'язує нас з рідною землею, служить своєрідним містком між минулим і прийдешнім.

З огляду на це самовіддана, подвижницька праця дослідників рідного краю набуває дедалі більшої ваги, стає важливою частиною державотворення. Помітна тут і роль подільських краєзнавців, творчий здобуток яких постійно збагачується, відомий здавна [1].

У добу української незалежності з'явилися ґрунтовні наукові дослідження, у яких проаналізовано здобутки подільського краєзнавства з часу зародження до наших днів. Це, насамперед, монографії Л. В. Баженова «Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ – ХХ ст.» [2], В.С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність» [3], с. Д. Гальчака «Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: ХІХ – поч. ХХІ ст.» [4].

У своїй праці Л. В. Баженов виділяє основні етапи розвитку поділлязнавства:

1. Кінець ХVІІІ – середина ХІХ ст. – зародковий етап (характеризується переважанням у дослідженні краю польських учених, які розглядають Поділля, як територію, що була провінцією Польщі).

2. Середина ХІХ – початок ХХ ст. – етап формування і становлення поділлязнавства (активно вивчаються усі напрями життя краю, з'являється когорта професійних краєзнавців. При цьому здійснюється русифікаторська політика в дослідженні регіону).

3. Початок 20-х – початок 30-х років ХХ ст. – етап активного розвитку краєзнавчого руху та досліджень у республіці і на Поділлі (його українізація в умовах радянської політичної системи).

4. Початок 30-х – середина 50-х років ХХ ст. – етап згортання краєзнавства в умовах тоталітарного режиму (під тиском сталінізму всі краєзнавчі установи і товариства ліквідовані або діють формально. У вихорі терору опинилися учені і, насамперед, краєзнавці. Вивчення Поділля здійснюється розрізнено і безсистемно, переважно науково-дослідними закладами).

5. Середина 50-х – середина 80-х років ХХ ст. – етап відродження і подальший розвиток краєзнавства (поява 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» та інших фундаментальних видань. Праці дослідників і краєзнавців написано заідеологізовано, з позицій офіційної методології радянської держави і науки).

6. Середина 80-х – початок 90-х років ХХ ст. – етап інтенсифікації, деполітизації і демократизації краєзнавчих досліджень (переоцінка здобутків краєзнавства за попередні часи,